

فرهنگ و زندگی ۱۷

اکبر مکیان :

قهوه خانه

در ایران

کافه ایران فرهنگ و زندگی

۲۱۱

xalvat.com

«فرهنگ و زندگی» نشریه مرکز مطالعات و هماهنگی فرهنگی شورای عالی
فرهنگ و هنر
هر سه ماه یکبار منتشر میشوند

زیر نظر شورای نویسندگان :

جلال ستاری . احمد محمدی . احمد میرعلایی . ناصر نیرمحمدی . هوشنگ وزیری .

نشانی دفتر مجله : خیابان ایرانشهر شمالی ، شماره ۳۰۰

تلفن : ۸۳۲۰۲۲

بهای اشتراك سالانه : ۱۲۰ ریال

تاك فروشی : سی ریال

مرکز مطالعات و هماهنگی فرهنگی شورای عالی فرهنگ و هنر پاسخگوی آراء و عقاید نویسندگان نیست.

چاپ وزارت فرهنگ و هنر

قسمت اول :

فهرست شماره ۱۷

۶	کارگزار فرهنگی در فرانسه با اشاراتی به آسیا / جلال ستاری
۳۳	تجربه خانه‌های فرهنگ فرانسه / جلال ستاری
۵۲	گفتگویی با کارشناسان تئاتر مأمور خدمت در شهرستانها
۶۲	گفتگویی با مهندسان معمار مأمور ساختمان خانه‌های فرهنگ
۷۲	درباره خانه‌های فرهنگ / لاله تقیان
۷۸	قهوه‌خانه در ایران / اکبر مکیان
۹۶	بررسی کاخ‌های جوانان تهران / سعید نوری نائینی

قسمت دوم :

رویدادهای هنری و فرهنگی فصل :

- ۱۱۵ جشن فرهنگ و هنر
 ۱۱۸ جشنواره جهانی فیلم تهران
 ۱۲۴ جشنواره فیلم کودکان و نوجوانان
 ۱۲۴ گروه دتی نورکا
 ۱۲۹ اولین نمایشگاه هنری تهران
 ۱۳۷ بزرگداشت ابونصر فارابی

۱۳۹ فارابی / عبدالصمد آیتی

۱۴۹ واقعگرایی، علم، بدیع و تخیل در شعر کلاسیک اسلامی / کریمتف بورنگل

۱۵۹ رستم و سهراب، فاجعه برخورد آرمان و عاطفه / جلیل دوستخواه

و غلیغه ادبیات :

۱۶۸ نقشه يك واقعیت / گیندو پیورنه / ترجمه ابوالحسن نجفی

۱۷۳ چرا غریبان در زیر لوای «هرکاری جایز است» زندگی می کنند / ژولیند لوتف / نجفی

۱۷۷ رمان بازی وار / جان ویتمن / ترجمه پرویز مهاجر

۱۸۷ نقد کتاب :

xalvat.com

منطق صوری / ضیاء موجد

چهره های سیاه / امیر شهاب

صد سال تنهایی / حسین فرهمند

۱۹۶ معرفی کتاب :

حقت چهره از شاعران ایتالیا

۲۰۲ سه کاریکاتور از کامیوز درمبخش

قهوه خانه در ایران

اکبر مکیان

xalvat.com

عکسها از علی خسروی

و جای گفتگوهای صنعتی و مانند آن تبدیل یافته است»^۱. در گذشته «حتی سلاطین و بزرگان دربار و دیگر اعضای طبقات ممتاز جامعه علاوه بر صاحب‌دلان و ظرفا، دوستدار قهوه‌خانه بودند و مشتاقانه بدان رفت‌وآمد داشتند»^۲ اما بر اثر رونق کار و صنعت و بازرگانی در شهرهای ایران شکل و وظایف قهوه‌خانه نیز تغییر یافت. در گذشته قهوه‌خانه معمولاً حوضی در وسط داشت و با نقاشی‌های دیواری، نابلوها و اشیاء عتیقه آراسته بود و پرندگان خوش‌آواز در آن نغمه‌سرایی می‌کردند و مشتریان با آدابی خاص دور تادور آن می‌نشستند و چشم به تقال می‌دوختند و به اشعار شاهنامه و یا حکایت و قصه گوش می‌دادند و یا با یکدیگر درباره مشکلات و مسائل خویش به گفتگو می‌پرداختند، اکنون قهوه‌خانه به صورت مکان ساده‌ای درآمد و مشتریان آن را گروهی تشکیلی می‌دهند که نه به قصد گذران اوقات فراغت و شنیدن صدای تقال و استفاده از انواع بازیها و سرگرمی‌ها و برقراری ارتباط با دوستان و همشهریان، بلکه اغلب ناگزیر

xalvat.com

- ۱ - برای آگاهی از تاریخچه پیدایی قهوه‌خانه به منابع زیر رجوع کنید:
- زندگانی شاه عباس اول، تألیف نصرالله فلسفی.
- مقدمه برجامعه‌شناسی ایران، تألیف جمشید بهنام و شاپور راسخ، چاپ سوم.
- مقاله نصرالله فلسفی، مجله سخن، دوره پنجم، شماره ۴ (۱۳۳۳).
- مقاله محمدجعفر محجوب، مجله سخن، دوره نهم، صفحات ۵۳۰، ۶۳۶ و ۷۷۹.
- تحقیق خسرو خسروی، مجله کاوش، شماره نهم (۱۳۴۱).
- مقاله «گشتی در قهوه‌خانه‌های تهران»، تماشا، سال اول شماره سوم.
- ۲ - مقدمه برجامعه‌شناسی ایران، چاپ سوم، ص ۳۹۴.
- ۳ - همان کتاب، ص ۳۹۵.

قهوه‌خانه در ایران از دیرزمان مکانی برای گذران اوقات فراغت مردان و یک مرکز مهم ارتباط جمعی بوده است. نشی را که قهوه‌خانه در طول زمان در اشاعه خیر و برخی آداب و میراث‌های فرهنگی ما برعهده داشته نادیده نمی‌توان گرفت. مرد ایرانی در چند قرنی که از پیدایی قهوه‌خانه در ایران می‌گذرد ساعتی از روز و شب خویش را در قهوه‌خانه گذرانده، با یاران و کسان خویش به گفتگو نشسته، مشکلات کسب و کار خود را با آنان در میان گذارده، گاهی همانجا به دادوستد و حل و فصل امور پرداخته و مهمتر آنکه اغلب در این مکان از وقایع شهر و دیار خویش اطلاع یافته و گوشه‌ای از تاریخ و فرهنگ خویش را در آن شناخته است. گذشته از این‌ها، هنرها و سرگرمی‌های ویژه‌ای را می‌شناسیم که در قهوه‌خانه پا گرفته و یا حداقل در آنجا رونق و دوام یافته‌اند از آنجمله است گونه‌ای از نقاشی که امروز نقاشی قهوه‌خانه‌ای نام گرفته و سخت رونق یافته، همچنین است سخنوری، نقالی، و شاهنامه‌خوانی، نوازندگی و انواع بازی‌های ویژه قهوه‌خانه.

مسلم اینست که قهوه‌خانه‌های امروزی ایران نسبت به گذشته کاملاً دگرگونی یافته و بسیاری از نقش‌های خود را از دست داده و در عوض وظایف جدیدی را پذیرفته‌اند. قهوه‌خانه در ابتدای پیدایی خود در ایران مرکز تجمع و گذران اوقات فراغت شهرنشینان و بخصوص گروه‌های مرفه اجتماع و پددا، تا این اواخر، پاتوق و محل بحث و گفتگوهای اجتماعی و سیاسی و ادبی نویسندگان، منتقدان، شعرا و اهل هنر و ادب به شمار میرفت. اما به تدریج در طول زمان «از مرکز سرگرمی و میعادگاه شاعران و هنرمندان و اهلبدل و جایگاه تفریح و تماشای اعیان و خواص به محل استراحت عامه خلق درمبداء و مقصد سفر و احیاناً در طول مسیر و همچنین محل تجمع کارگران و پیشه‌وران

از دیگر مناطق کشور قهوه‌خانه دارد - تنها در حدود ۱۵ نوازندهٔ محلی (عاشق)^۲ هنوز به کار خون ادامه می‌دهند و شبها به همراه نواختن ساز خویش (چگور) داستانهای حماسی نظیر «گوراوغلی»، و «اصلی و کرم» را برای مشتریان قهوه‌خانه‌ها روایت می‌کنند. همچنین باید گفت که آثار هنری نسبتاً قدیم و با ارزش چون نقاشیهای دیواری تقریباً از میان رفته و بیشتر تابلوهای نقاشی قهوه‌خانه‌ای را مجموعه‌داران و برخی موزه‌ها و نمایشگاهها خریداری می‌کنند. هرچند این نقاشی‌ها در سالهای اخیر ظاهراً دوباره رونق گرفته اما در واقع با تجارت و تولید ناسالمی روبرو شده است. انواع بازیهای قهوه‌خانه مانند ترنابازی، گنجینه، تخم مرغ بازی، و... نیز با به فراموشی سپرده شده و یا تنها در چند شب از شبهای سال و در معدودی از قهوه‌خانه‌ها کم‌وبیش رواج دارد.

در این مقاله بخشی از بررسی‌هایی را که درباره قهوه‌خانه‌های کشور صورت گرفته به دست خواهیم داد و پیرامون علل و عوامل دگرگونی وضع قهوه‌خانه‌ها در ایران و کاهش تعداد آنها کاوشی خواهیم کرد.

xalvat.com

- ۴ - مقدمه بر جامعه‌شناسی ایران، چاپ سوم، ص ۳۹۵، به نقل از مقالهٔ خسرو خسروی (مجله کاوش، شماره نهم، ۱۳۴۱).
- ۵ - مقالهٔ «قصه حسین کرد» اطلاعات هفتگی، شماره ۱۰۹۶.
- ۶ - مقالهٔ «قهوه‌خانه‌ها بی‌صفا شده‌اند»، روزنامه کیهان، شماره ۸۷۸۹ (۵۱۸۸۴).
- ۷ - بر اساس بررسی‌های شخصی در سال ۱۳۵۲، از این عده ۴ نفر به‌طور مرتب در قهوه‌خانه‌های تبریز، ۳ نفر در رضائیه، ۲ نفر در خوی، یک نفر در میاندوآب و بقیه در شهرهای دیگر آذربایجان و نیز روستاهای آنجا فعالیت داشتند.

به مناسبت نزدیکی آن به محل کار و کسب و یا مسافرخانه و محل اقامت، برای رفع خستگی در فواصل کار و صرف صبحانه و ناهار به آن آمدوشد می‌کنند. به‌طور کلی قهوه‌خانه که روزگاری بار وسائل ارتباط جمعی امروز را به دوش می‌کشید، اکنون با کسب و کار درآمیده‌است. امروزه کارگران در تهران به قهوه‌خانه‌های مخصوص می‌روند و بیشتر قهوه‌خانه‌های کارگری در محل‌های کارگری وجود دارد و اصناف نیز بیشتر به مناسبت محلی که کارشان در آن جریان دارد، به همان قهوه‌خانه‌ای که نزدیک محل کسب و کارشان است می‌روند...^۴ همچنین بنا بر بررسی‌هایی که دربارهٔ ساعات فعالیت قهوه‌خانه‌های تهران انجام داده‌ایم (و در صفحات بعد خواهیم دید)، امروز زمان کار اکثریت قهوه‌خانه‌های تهران (۷۹/۲۵ درصد از مجموع) مساوی و همزمان با وقت کار اصناف و کارگران است و تنها نزدیک به ده درصد از آنها بیش از ۱۵ ساعت در روز فعالیت دارند و این گونه قهوه‌خانه‌ها اغلب به علت داشتن تلویزیون، اصناف و کارگران را پس از فراغت از کار نیز به خود جلب می‌کنند.

xalvat.com

در خلال این دگرگونیها، هنرها و نمایشها و بازی‌های قهوه‌خانه نیز رو به زوال گذارده است؛ چنانکه بنا بر اطلاعاتی که در دست است امروزه در تهران فقط سه قهوه‌خانه نقال دارند و حال آنکه «روزگاری بود که از هر صد قهوه‌خانه در تهران، دست کم ۸۰ نای آنها نقال داشتند و داستانهای شاهنامه، مرگ مه‌راب و به چاد انداختن بیژن و قصه‌های حسین کرد نقل محفل قهوه‌خانه‌ها بودند.»^۵ و یا مثلاً در شهر بزرگی مانند مشهد «تعداد نقال‌ها از ۶، ۷ نفر بیشتر نیست»^۶. و یا در تمام منطقهٔ آذربایجان - بنا بر آمارهایی که در دست است (و در صفحات بعد خواهیم دید) بیش

شماره قهوه‌خانه‌های کشور	بنادر و جزایر خلیج فارس و بحر عمان
در سال ۱۳۴۵ در ۱۷ استان و فرمانداری کل کشور بر روی هم ۷۴۲۷ قهوه‌خانه وجود داشته است ؛ از این قرار :	سیستان و بلوچستان
استان مرکزی	۲۰۴۸
استان یکم (گیلان)	۹۶۲
استان دوم (مازندران)	۶۲۷
استان سوم (آذربایجان شرقی)	۱۱۲۳
استان چهارم (آذربایجان غربی)	۴۵۰
استان پنجم (کرمانشاهان)	۳۱۶
استان ششم (خوزستان)	۲۸۲
استان هفتم (فارس)	۱۲۴
استان هشتم (کرمان)	۳۹
استان نهم (خراسان)	۶۳۷
استان دهم (اصفهان)	۱۶۰
کردستان و لرستان	۱۷۲
همدان	۲۹۷
سمنان	۵۶
	جمع
	۷۴۲۷

چنانکه ملاحظه می‌شود بیشتر قهوه‌خانه‌ها در مناطق شمال ، شمال غربی و شمال شرقی کشور متمرکز یافته‌اند . پس از استان مرکزی که بیش از جاهای دیگر قهوه‌خانه داشته ، استانیهای آذربایجان شرقی و گیلان در مقام‌های دوم و سوم قرار داشته‌اند . بنا بر اطلاعاتی که اداره اماکن عمومی شهرانی کل کشور در اختیار گذاشته ، شماره قهوه‌خانه‌ها در سال ۱۳۴۷ در ۲۳ استان و فرمانداری کل ۸۰۸۹ باب بوده است . آمارهای مربوط به دو سال بعد از کاهش تعداد قهوه‌خانه‌ها در اکثر شهرهای ایران حکایت دارد ، چنانکه در سال ۱۳۴۹ شماره قهوه‌خانه‌ها به ۷۴۷۷ کاهش یافته اما در سال بعد (۱۳۵۰) اندکی فزونی گرفته است .^۹ در زیر تغییر تعداد قهوه‌خانه‌ها را در سالهای ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۰ می‌بینید .

xalvat.com

سال	تعداد قهوه‌خانه	افزایش یا کاهش نسبت به سال قبل
۱۳۴۷	۸۰۸۹ قهوه‌خانه (در ۱۵۱ شهر)	-
۱۳۴۸	۷۸۹۵ قهوه‌خانه (در ۱۵۰ شهر)	- ۱۹۴
۱۳۴۹	۷۴۷۷ قهوه‌خانه (در ۱۴۴ شهر)	- ۴۱۸
۱۳۵۰	۷۶۲۲ قهوه‌خانه (در ۱۴۷ شهر)	۱۴۵
	کل کاهش	- ۴۶۷

در مرکز این استان (تبریز) ۶۹ قهوه‌خانه تعطیل شده است .

به طور کلی پس از آذربایجان غربی در استان‌های فارس ، کرمان ، کردستان ، یزد و ایلام تعداد قهوه‌خانه‌ها افزایشی اندک داشته و در بقیه استانها و فرمانداری‌های کل از شماره آنها به میزان محسوسی کاسته شده است . این کاهش علاوه بر آذربایجان شرقی در استان‌های گیلان ، خراسان ، لرستان ، مرکزی ، خوزستان و مازندران کاملاً چشمگیر است .

در جدول بعد شماره و درصد قهوه‌خانه‌های کشور در سالهای ۱۳۴۷ و ۱۳۵۰ (به تفکیک استان) و چگونگی کاهش و افزایش آنها را می‌بینید:

در خلال سالهای ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۰ میزان کاهش و یا افزایش تعداد قهوه‌خانه‌ها در استان‌ها و فرمانداری‌های کل و شهرهای مختلف کشور یکسان نبوده ، چنانکه شماره قهوه‌خانه‌های شهرهای استان مرکزی بر روی هم ۵۰ باب کمتر شده ، در حالی که در همین مدت بر شماره قهوه‌خانه‌های تهران ۵۵ باب افزوده شده است . استان آذربایجان غربی از این نظر بیشترین افزایش را داشته است و این افزایش در شهر رضاییه کاملاً چشمگیر بوده تا آنجا که در طول چهار سال ۴۱ قهوه‌خانه جدید در این شهر دایر شده است . جالب است که در استان آذربایجان شرقی به کاهش محسوس تعداد قهوه‌خانه‌ها بر می‌خوریم . در مدت چهار سال مورد نظر از شماره قهوه‌خانه‌های این استان ۸۰ باب کاسته شده و تنها

و یا دایر شدن قهوه‌خانه‌های جدید نیست ، بلکه یک دست بودن آمار سالهای مختلف نیز در این تغییر دخالت دارد ؛ چنانکه ملاحظه میشود تعداد شهرهایی که شماره قهوه‌خانه‌های آنها در سالهای مختلف به دست داده شده ، یکسان نیست.

۸ - مأخذ : مقدمه بر جامعه‌شناسی ایران ، چاپ دوم ، ص ۳۹۳ ، به نقل از دفاتر اداره اماکن عمومی شهرانی کل کشور .
۹ - باید توجه داشت که تغییر تعداد قهوه‌خانه‌ها در سالهای مختلف تنها مربوط به تعطیل شدن قهوه‌خانه‌ها

استان	تعداد قهوه‌خانه		xalvat.com	
	۱۳۵۰	۱۳۴۷	تعداد	درصد
جمع	۲۶۴۲	۲۶۴۲	۱۰۰	۱۰۰
استان مرکزی	۲۴۰۰	۳۰/۳۵	۳۰/۳۵	۱۰۰
استان خراسان	۶۶۸	۸/۲۵	۸/۲۵	۱۰۰
استان اصفهان	۱۴۷	۱/۸۱	۱/۸۱	۱۰۰
استان آذربایجان شرقی	۱۱۹۴	۱۴/۸۰	۱۴/۸۰	۱۰۰
استان خوزستان	۲۶۷	۳/۳۰	۳/۳۰	۱۰۰
استان مازندران	۲۳۶	۷/۸۶	۷/۸۶	۱۰۰
استان فارس	۱۲۷	۱/۵۷	۱/۵۷	۱۰۰
استان گیلان	۷۷۵	۹/۵۸	۹/۵۸	۱۰۰

۳۶	۷/۴	۵۳۷	۶/۱۹	۵۰۱	استان آذربایجان غربی
۲	۰/۴۸	۳۷	۰/۴۳	۳۵	استان کرمان ^{۱۰}
- ۲۹	۳/۷۱	۲۸۳	۳/۸۵	۳۱۲	استان کرمانشاهان
- ۱۴	۰/۲۸	۲۲	۰/۴۴	۳۶	استان ساحلی
- ۱۶	۰/۳۰	۲۳	۰/۴۸	۳۹	استان سیستان و بلوچستان
۲	۲/۷۰	۱۶۸	۲/۰۵	۱۶۶	استان کردستان
- ۱۴	۳/۵۵	۲۷۱	۳/۵۲	۲۸۵	استان همدان
- ۵۲	۱/۶۱	۱۳۳	۷/۱۶	۱۷۵	استان لرستان
- ۱۸	۱/۸۳	۱۴۰	۱/۹۵	۱۵۸	استان زنجان ^{۱۱}
۴	۰/۱۳	۱۰	۰/۰۷	۶	استان یزد
- ۱۰	۰/۵۹	۴۵	۰/۶۲	۵۵	استان بوشهر
۳	۰/۰۳	۳		-	استان چهارمحال و بختیاری
۱	۰/۱۰	۸	۰/۰۸	۷	ایلام
- ۹	۰/۵۳	۴۱	۰/۶۱	۵۰	فرمانداریکل سمنان
-	-	-	-	-	فرمانداریکل بویراحمد و کهگیلویه

xalvat.com

بررسی ما در مورد کاهش و یا افزایش شماره قهوه‌خانه‌های مراکز استانها و فرمانداریهای کل نشان می‌دهد که در طول سالهای ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۰ علاوه بر تهران و رضائیه ، که قهوه‌خانه‌های آنها از افزایش قابل ملاحظه‌ای برخوردار بوده ، در شهرهای شیراز ، سنندج ، یزد و ایلام نیز بر تعداد قهوه‌خانه‌ها افزوده شده ، اما در بقیه شهرهای مزبور از شماره آنها کاسته شده است (جمعاً ۹۱

در سال ۱۳۵۰ شماره قهوه‌خانه‌های کاشان و خمین در استان مرکزی و آغاچاری و هفتکل در خوزستان و خاش و چاه بهار در سیستان و بلوچستان بردست نبوده ، چنانچه آمار قهوه‌خانه‌های شهرهای مزبور در سال ۱۳۴۷ (جمعاً ۵۰ باب) را در این محاسبه منظور نکنیم ، رقم کاهش قهوه‌خانه‌ها در بقیه شهرهای کشور به ۴۱۷ تقلیل می‌یابد .

چنانکه در جدول بالا می‌بینیم ، هر چند شماره قهوه‌خانه‌های مناطق شمالی ، مرکزی ، شمال غربی و شمال شرقی کشور در سالهای مورد بررسی کاهش محسوس داشته ، باز تعداد قهوه‌خانه‌ها در این مناطق بیش از مناطق دیگر کشور بوده است ، چنانکه در حدود ۴۷ درصد از قهوه‌خانه‌های کل کشور در استانهای آذربایجان شرقی و غربی ، گیلان ، مازندران و خراسان قرار داشته‌اند .

۱۰ - در استان کرمان شماره قهوه‌خانه‌های رفسنجان و سیرجان در سال ۱۳۵۰ بردست نبوده و بجای آن از آمار سال ۵۶ استفاده شده است .
۱۱ - در استان زنجان شماره قهوه‌خانه‌های زنجان در سال ۵۰ بردست نبوده و بجای آن از آمار سال ۵۹ استفاده شده است .

داشته‌اند . جدول زیر شماره قهوه‌خانه‌های مراکز استانها را در سال‌های ۱۳۶۷ و ۱۳۵۰ نشان می‌دهد.

باب) . از نظر کاهش تبریز در مرتبه اول و شهرهای مشهد ، رشت و اصفهان در ردیف‌های بعدی قرار

		۱۳۵۰		۱۳۶۷		
	افزایش یا کاهش	درصد	تعداد	درصد	تعداد	شهر
-	۹۱	۱۰۰	۴۵۰۴	۱۰۰	۴۵۹۴	جمع
	۵۵	۴۶/۱۰	۲۰۷۲	۴۴	۲۰۱۷	تهران
-	۲۶	۷/۴۵	۳۳۵	۷/۸۵	۳۶۱	مشهد
-	۱۵	۲/۲۸	۱۰۳	۲/۵۶	۱۱۸	اصفهان
-	۶۹	۱۶/۷۳	۵۲۷	۱۲/۹۹	۵۹۶	تبریز
-	۱۲	۰/۹۷	۴۴	۱/۲۱	۵۶	اهواز
-	۳	۱/۴۶	۶۶	۱/۵۰	۶۹	ساری
	۵	۲/۰۴	۹۲	۱/۸۹	۸۷	شیراز
-	۲۲	۶/۲۱	۲۸۰	۶/۵۷	۳۰۲	رشت
	۴۱	۶/۱۰	۲۷۵	۵/۰۹	۲۳۴	رضائیه
-	۱	۰/۵۹	۲۷	۰/۵۸	۲۷	کرمان
-	۹	۳/۸۲	۱۷۲	۳/۹۴	۱۸۱	کرمانشاه
-	۲	۰/۲۲	۱۰	۰/۲۶	۱۲	بندرعباس
-	۲	۰/۱۱	۵	۰/۱۵	۷	زاهدان
	۲	۱/۸۸	۸۵	۱/۸۰	۸۳	سنندج
-	۴	۴/۱۳	۱۸۶	۴/۱۳	۱۹۰	همدان
-	۱۴	۱	۴۵	۱/۲۸	۵۹	خرم‌آباد
-	۱۵	۲/۱۵	۹۷	۲/۴۳	۱۱۲	زنجان
	۴	۰/۲۲	۱۰	۰/۱۳	۶	یزد
-	۹	۰/۸۸	۴۰	۱/۰۶	۴۹	بوشهر
	۳	۰/۰۶	۳	-	-	شهرک
	۱	۰/۱۷	۸	۰/۱۵	۷	ایلام
-	۱	۰/۴۴	۲۰	۰/۴۳	۲۰	سمنان
		۱۱۱		جمع افزایش		
		۴۰۴		جمع کاهش		
		- ۹۱		حاصل		

توزیع فراوانی شهرها برحسب شماره قهوه‌خانه‌ها

بررسی ما در این باره نشان می‌دهد که ۵۳ شهر در سال ۱۳۴۷ (۳۵/۱۵ درصد) و ۵۵ شهر در سال ۱۳۵۰ (۳۷/۴۴ درصد) کمتر از ده قهوه‌خانه داشته‌اند. در خلال سالهای مزبور به ترتیب ۲۵ و ۲۷ شهر دارای ۱۱ تا ۲۰ قهوه‌خانه بوده‌اند. از آن پس با افزایش تعداد قهوه‌خانه‌ها، از شماره شهرها کاسته شده، چنانکه تعداد شهرهایی که بیش از ۱۰۰ قهوه‌خانه داشته‌اند، در هر یک از سال‌های یاد شده به ترتیب به ۱۳ (۸/۶۰ درصد) و ۱۰ (۶/۸۰ درصد) رسیده است. باید افزود که در این سال به استثنای شهرهای تهران، تبریز، مشهد، رشت، رضائیه و اردبیل بقیه شهرها هر یک کمتر از ۲۰۰ قهوه‌خانه داشته‌اند.

در جدول زیر توزیع فراوانی شهرها را برحسب شماره قهوه‌خانه‌ها در سالهای ۴۷ و ۵۰ می‌بینید.

شماره قهوه‌خانه‌های کشور در سال ۱۳۵۲

علاوه بر اطلاعاتی که مطابق جدولهای بالا بنا بر آمار دفاتر اداره اماکن عمومی شهربانی کل کشور) به دست دادیم، شماره و توزیع قهوه‌خانه‌های نقاط شهری کشور در سال ۱۳۵۲ نیز بر اساس بررسی جداگانه‌ای فراهم آمده است^{۱۴}. بنا بر اطلاعات به دست آمده در سال مزبور روی هم رفته ۸۱۲۰ قهوه‌خانه در ۱۳۳۱ نقطه شهری کشور دایر

۱۲ - این بررسی در سال ۱۳۵۳ بر اساس فرستادن پرسشنامه به شهرداری‌های کل کشور و ادارات فرهنگ و هنر در مرکز مطالعات و هماهنگی فرهنگی شورای عالی فرهنگ و هنر صورت گرفته است.

۱۳ - مطابق صورت اتحادیه شهرداری‌های کشور بر روی هم ۴۳۷ شهرداری تا سال ۱۳۵۳ در نقاط مختلف کشور تشکیل شده است. از این تعداد ۳۲۵ شهرداری به پرسشنامه‌های ما پاسخ داده‌اند و آمار قهوه‌خانه‌های تعدادی از شهرها (۶ شهر) را ادارات فرهنگ و هنر در اختیار گذاشته‌اند.

۱۳۵۰		۱۳۴۷		شرح
تعداد	درصد	تعداد	درصد	xalvat.com
۱۴۷	۱۰۰	۱۵۱	۱۰۰	جمع
۵۵	۳۷/۴۴	۵۳	۳۵/۱۵	۱ - ۱۰
۲۷	۱۸/۳۶	۲۵	۱۶/۵۵	۱۱ - ۲۰
۱۵	۱۰/۲۰	۱۶	۱۰/۶۰	۲۱ - ۳۰
۹	۶/۱۲	۱۲	۷/۹۴	۳۱ - ۴۰
۱۰	۶/۸۰	۱۲	۷/۹۴	۴۱ - ۵۰
۵	۳/۴۰	۶	۳/۹۷	۵۱ - ۶۰
۶	۴/۰۸	۴	۲/۶۴	۶۱ - ۷۰
۳	۲/۰۴	۲	۱/۳۲	۷۱ - ۸۰
۳	۲/۰۴	۵	۳/۳۱	۸۱ - ۹۰
۴	۲/۷۲	۳	۱/۹۸	۹۱ - ۱۰۰
۱۰	۶/۸۰	۱۳	۸/۶۰	۱۰۱ و بیشتر

استان	قهوه‌خانه		نسبت جمعیت شهری به تعداد قهوه‌خانه
	تعداد	درصد	
جمع	۸۱۴۰	۱۰۰	۱۶۹۶
مرکزی	۲۲۲۰	۲۷/۴۰	۲۳۵۱
خراسان	۶۵۶	۸/۰۸	۱۵۱۲
اصفهان	۲۵۰	۳/۰۷	۴۱۲۲
آذربایجان شرقی	۱۱۷۶	۱۴/۵۲	۸۸۳
خوزستان	۲۵۱	۳/۱۰	۵۰۷۶
مازندران	۷۶۶	۹/۴۳	۸۲۶
فارس	۶۰	۰/۷۳	۱۳۲۶۷
گیلان	۴۸۸	۶/۰۰	۸۱۸
آذربایجان غربی	۶۸۹	۸/۴۸	۵۲۵
کرمان	۹۱	۱/۱۲	۲۸۶۸
کرمانشاهان	۳۱۲	۳/۸۴	۱۲۱۵
ساحلی	۵۳	۰/۶۵	۸۴۰
سیستان	۷۶	۰/۹۳	۱۳۶۱
کردستان	۲۲۲	۲/۷۳	۶۸۵
همدان	۳۵۰	۴/۳۱	۷۴۹
لرستان	۱۱۶	۱/۴۲	۱۹۸۳
زنجان	۱۳۸	۱/۶۹	۶۲۳
یزد	۱۵	۰/۱۸	۱۰۶۶۷
بوشهر	۱۰۰	۱/۲۳	۶۶۰
چهارمحال	۷	۰/۰۸	۱۵۲۸۶
ایلام	۳۰	۰/۳۶	۱۱۰۷
سمنان	۳۷	۰/۴۵	۲۶۲۲
بویراحمند و کهگیلویه	۱۷	۰/۲۰	۱۷۶۵

بوده است. باید توجه داشت که فزونی رقم قهوه‌خانه‌های سال ۵۲ نسبت به سالهای ۴۷ و ۵۰ مربوط به افزایش تعداد آنها نیست، بلکه این رقم، قهوه‌خانه‌های شهرها و شهرک‌هایی را نیز که در سالهای گذشته بخش یا دم بوده‌اند دربر می‌گیرد.

در سال ۱۳۵۲ نیز استانهای مرکزی با ۲۲۲۰ قهوه‌خانه (۲۷/۳۳ درصد از مجموع)، آذربایجان شرقی با ۱۱۷۶ (۱۴/۴۸ درصد) و مازندران با ۷۶۶ (۹/۴۳ درصد) به ترتیب بالاترین تعداد و استانهای چهارمحال و بختیاری، بویسراحمند و کهگیلویه و یزد کمترین تعداد را داشته‌اند. در سال ۵۲ نیز تراکم قهوه‌خانه‌ها در مناطق شمال کشور (آذربایجان شرقی و غربی، گیلان، مازندران و خراسان) مانند سالهای ۴۷ و ۵۰ کاملاً چشمگیر است.

xalvat.com

هرچند آمار قهوه‌خانه‌های تمام نقاط شهری کشور نادرست نیست اما چنانکه تعداد قهوه‌خانه‌ها را در رابطه با جمعیت شهری مناطق مختلف کشور در نظر بگیریم، ملاحظه می‌شود که شهرنشینان مناطق شمال غرب و غرب کشور و همچنین سواحل خلیج فارس و بحر عمان قهوه‌خانه بیشتری در شهرهای خود داشته‌اند. در استان آذربایجان غربی در برابر هر ۵۲۵ نفر جمعیت شهری یک قهوه‌خانه وجود داشته. این نسبت در استان زنجان ۶۲۳، در کردستان ۶۸۵، در بوشهر ۶۶۰ و در استان همدان ۷۴۹ بوده است و حال آنکه در استان چهارمحال و بختیاری برای هر ۱۵۲۸۶ نفر شهرنشین و در یزد برای هر ۱۰۶۶۷ نفر یک قهوه‌خانه وجود داشته است. این نسبت در استان مرکزی ۲۳۵۱ و در کل کشور ۱۶۹۶ بوده است. در جدول بعد شماره قهوه‌خانه‌های کشور در سال ۱۳۵۲ و نسبت جمعیت شهری به تعداد قهوه‌خانه در استانهای مختلف کشور نشان داده شده است:

چنانکه دیدیم در فاصله سالهای ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۰ حداقل ۶۱۷ باب از شماره قهوه‌خانه‌های کشور کاسته شده است . این کاهش ، اصولاً دگرگونی وضع قهوه‌خانه‌ها در ایران بسا عواملی بستگی دارد که مهمترین آنها را پیدایی شیوه‌های تازه گذران اوقات فراغت ، تحول مناسبات میان طبقات اجتماعی از يك سو و میان زن و مرد ایرانی از طرف دیگر ، ایجاد مراکز جدید برای تفریح و سرگرمی (به توسط دولت و یا بخش خصوصی) ، گسترش وسایل ارتباط جمعی ، افزایش با سوادان و توسعه صنعت و مشاغل مربوط به آن در شهرها می‌توان دانست .

xalvat.com

روزگاری مردان در ساعات فراغت خویش معمولاً به قهوه‌خانه‌ها ، مساجد و مجالس دینی و یا به دید و بازدید خودشان و آشنایان می‌رفتند . آنها که جواتر بودند در ساعاتی از روز سری به زورخانه هم می‌زدند . زنان نیز سرگرمی‌های خاص خود را داشتند . آنان با تشکیل محافل و دوره‌های زنانه ، برپا کردن سفره و رفتن به مجالس دینی ساعاتی را که از کار منزل فارغ بودند پرمی‌کردند . حمامهای عمومی نیز مکان دیگری برای ارتباط بادیگران و گذران وقت به‌شمار می‌آمد . زنان و مردان با آداب خاص ساعاتی را با حوصله و مجال بیشتر درحمام می‌گذراندند ، و به هرصورت گذران اوقات فراغت زنان و مردان جدا از هم صورت می‌گرفت . اما اکنون ، بخصوص درجوامع شهری ، زن و مرد غالباً در کنار هم در اماکن عمومی ظاهر می‌شوند و اغلب مؤسسات در شهرها مانند سینماها ، کافه‌رستورانها ، تئاترها و تماشخانه‌ها و کاباره‌ها به روی زن و مرد باز است . بعلاوه دیدوبازدیدهای شویشاوندی که در گذشته بین خانواده‌ها بیشتر مرسوم بود ، به علل گوناگون کاستی گرفته است و ارتباط همگان بایکدیگر در مجامع عمومی ناپایدار و سست شده است .

۷/۲۰	۱۳۷	۱۳۲۹ - ۱۳۲۵
۱۶	۳۰۴	۱۳۳۴ - ۱۳۳۰
۱۴/۱۰	۲۶۸	۱۳۳۹ - ۱۳۳۵
۱۹/۱۰	۳۶۴	۱۳۴۴ - ۱۳۴۰
۱۷/۵	۳۳۳	۱۳۴۹ - ۱۳۴۵
۵/۹۰	۱۱۳	۱۳۵۰ به بعد
+ / ۵۲	۱۰	اظهار نشده

در ساعات فراغت (شبها) جذب می کنند .
 ذکر این نکته جالب است که از ۱۹۰۴ قهوه خانه تهران فقط ۱۸۹ قهوه خانه (۹/۹۲ درصد از مجموع) دارای تلویزیون بوده اند و تنها در سه قهوه خانه تقریباً به طور مرتب برنامه نقلی اجرا می شده است .

عده مشتریان قهوه خانه های تهران نیز متفاوت بوده است . بدیهی است که موقعیت مکانی قهوه خانه ، گنجایش و تعداد ساعات کار آن ، وسایل و امکانات گوناگونی که در اختیار دارد (رادیو ، تلویزیون ، نقال وغیره) و انواع خوردنی ها و نوشیدنی ها که تدارک می بیند در کمی و بیشی عده مراجعان مؤثر است .

بررسی ما در این باره نشان می دهد که از مجموع قهوه خانه های تهران ۲۷ قهوه خانه (۱/۴۲ درصد) به طور متوسط روزانه کمتر از ۲۰ نفر مشتری داشته اند و حال آنکه عده مراجعان ۱۶ قهوه خانه (۰/۸۶ درصد) از ۱۰۰۰ نفر تجاوز می کرده است .

در جدول های بعدی توزیع قهوه خانه های تهران ، مدت کار روزانه و شماره متوسط مراجعان را می بینید :

xalvat.com

توزیع قهوه خانه های تهران بر حسب مدت کار روزانه سال ۱۳۵۳

درصد	تعداد	شرح
۱۰۰	۱۹۰۴	جمع
۰/۸۴	۱۶	کمتر از ۹ ساعت
۹/۴۵	۱۸۰	۹ تا ۱۲ ساعت
۲۹/۲۵	۱۵۰۹	۱۲ تا ۱۵ ساعت
۹/۷۶	۱۸۶	۱۵ تا ۱۸ ساعت
۰/۱۱	۲	بیشتر از ۱۸ ساعت
۰/۵۸	۱۱	اظهار نشده

توزیع قهوه خانه های تهران بر اساس عده مراجعان روزانه (سال ۱۳۵۳)

درصد	تعداد قهوه خانه	عده متوسط مراجعان (روزانه)
۱۰۰	۱۹۰۴	جمع
۳۲/۱۴	۶۱۲	کمتر از ۱۰۰ نفر
۳۵/۹۲	۶۸۴	۱۰۰ تا ۱۹۹ نفر
۱۶/۶۴	۳۱۷	۲۰۰ تا ۲۹۹ نفر
۶/۱۹	۱۱۸	۳۰۰ تا ۳۹۹ نفر
۳/۰۹	۵۹	۴۰۰ تا ۴۹۹ نفر
۳/۲۰	۶۱	۵۰۰ تا ۹۹۹ نفر
۰/۸۴	۱۶	۱۰۰۰ نفر و بیشتر
۱/۹۴	۳۷	اظهار نشده

توزیع قهوه خانه های تهران بر حسب سال شروع به کار

درصد	تعداد	سال شروع به کار
۱۰۰	۱۹۰۴	جمع
۲/۰۶	۳۹	تا سال ۱۲۹۹
۱/۸۰	۳۴	۱۳۰۰ - ۱۳۰۴
۰/۷۸	۱۵	۱۳۰۵ - ۱۳۰۹
۳/۷۰	۷۰	۱۳۱۰ - ۱۳۱۴
۱/۹۰	۳۷	۱۳۱۵ - ۱۳۱۹
۹/۵۰	۱۸۰	۱۳۲۰ - ۱۳۲۴

۱۳۰۰ جمعاً ۳۹ قهوه‌خانه در تهران دایر بودند (که تا سال ۱۳۵۲ نیز به فعالیت خود ادامه داده‌اند) و از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۰۴ بر شماره آنها ۳۴ واحد افزوده شده است .

از آن پس نیز شماره قهوه‌خانه‌ها به‌طور مرتب فزونی یافته و در پایان سال ۱۳۲۹ به ۵۱۲ رسیده است . ذکر این نکته جالب است که در فاصله سال‌های ۱۳۳۰ تا ۱۳۴۹ تعداد قهوه‌خانه‌های تهران افزایش قابل‌ملاحظه‌ای یافته ، چنانکه در طول بیست‌سال مزبور ۱۲۶۹ قهوه‌خانه جدید (۶۵/۶۶ درصد از مجموع) در تهران شروع به کار کرده‌اند که تا زمان بررسی یاد شده فعالیت داشته‌اند . از سال ۱۳۵۰ به بعد ۱۱۳ قهوه‌خانه دیگر دایر شده و جمع آنها به ۱۹۰۴ رسیده است . (سال تأسیس ده قهوه‌خانه معلوم نشده ۱۷) .

طبعاً افزایش تعداد قهوه‌خانه‌ها در تهران و شهرک‌های اطراف آن ، بخصوص در فاصله‌سالهای ۱۳۳۰ تا ۱۳۴۹ ، با توسعه تهران و رشد سریع جمعیت به دنبال مهاجرت روزافزون ساکنان شهرهای دیگر و روستائیان و تمرکز امور صنعتی و بازرگانی و سیاسی و اداری ارتباط دارد . به علاوه توسعه شهر ، رشد جمعیت و افزایش مشاغل صنعتی و بازرگانی خود به تدریج امر تغذیه بیرون از خانه را - به بهانه دوری فاصله منزل و محل کار - در تهران اجتناب‌ناپذیر ساخت ، زیرا چنانکه قبلاً گفتیم ، قهوه‌خانه در این ایام دیگر مکانی برای گذران اوقات فراغت طبقات مرفه اجتماع نبود ، بلکه از راه فراهم آوردن صبحانه و ناهار جاذب کارگران و اصناف بود .

ساعات کار روزانه قهوه‌خانه‌های تهران متفاوت است - برخی کمتر از ۸ ساعت و بعضی حتی بیشتر از ۱۸ ساعت در روز کار می‌کنند . اما نزدیک به ۸۰ درصد قهوه‌خانه‌ها روزانه به‌طور متوسط بین ۱۲ تا ۱۵ ساعت فعالیت دارند . اینها احتمالاً

قهوه‌خانه‌هایی هستند که در بازار و مراکز تجارت و کار تنها برای تدارک صبحانه و ناهار کارگران و پیشه‌وران دایر شده‌اند . تنها نزدیک به دهم درصد از قهوه‌خانه‌های تهران در روز بیشتر از ۱۵ ساعت کار می‌کنند - این قهوه‌خانه‌ها به‌علت داشتن تلویزیون ، واحیاناً اقال ، گروهی از مشتریان را

xalvat.com

- ۱۴ - شماره قهوه‌خانه‌های اهواز ، شیراز ، رشت و خرم‌آباد در دست نبود .
- ۱۵ - در مورد قهوه‌خانه‌های تهران ، مطالعه جداگانه‌ای در مرکز مطالعات و هماهنگی فرهنگی صورت گرفته که بخشی از آن در اینجا از نظر خوانندگان می‌گذرد . زمان این مطالعه تیرماه ۱۳۵۲ تا خرداد ۱۳۵۳ و حوزه مطالعه محدوده پنج ساله تهران مطابق ضوابط شهرداری پایتخت بوده است . بنابراین رقم یاد شده قهوه‌خانه‌های تهران ، شهر ری ، شمیران ، شهرزیا و کوی نهم آبان را دربر می‌گیرد .
- ۱۶ - این قهوه‌خانه‌ها عبارتند از :
  - ۱ - قهوه‌خانه شهبازی (تأسیس ۱۲۰۲) ، میدان شاهپور اول بازارچه قوام‌الدوله .
  - ۲ - قهوه‌خانه حسین دماوندی (تأسیس ۱۲۰۲) خیابان پامنار سه راه دانگی .
  - ۳ - قهوه‌خانه ابوالقاسم (تأسیس ۱۲۱۲) خیابان امیرکبیر .
  - ۴ - قهوه‌خانه حسن چایچی (تأسیس ۱۲۳۰) شهرری میدان ششم بهمن .
  - ۵ - قهوه‌خانه نمرالی (تأسیس ۱۲۵۲) ، خیابان شیخ‌هادی .
  - ۶ - قهوه‌خانه احمد (تأسیس ۱۲۵۲) ، پاچنار ، جنب مسجد آذربایجانیها .
  - ۷ - قهوه‌خانه نلیمه (تأسیس ۱۲۵۳) ، پامنار سعراک مروی .
  - ۱۷ - بدیهی است ارقام یاد شده فقط قهوه‌خانه‌هایی را که در زمان بررسی کار می‌کرده‌اند ، دربر می‌گیرد و قهوه‌خانه‌هایی که در طول سال‌های مزبور تعطیل شده‌اند در این محاسبه منظور نشده است .

در جدول زیر توزیع تعداد قهوه‌خانه و نسبت جمعیت شهری به قهوه‌خانه‌های شهرهای مرکزی استان‌ها به دست داده شده است:

شماره قهوه‌خانه	نسبت جمعیت به شماره قهوه‌خانه	شهر
۱۹۰۴	۲۱۳۸	تهران
۳۲۴	۱۸۰۸	مشهد
۱۶۰	۳۷۵۶	اصفهان
۵۲۹	۱۰۵۶	تبریز
۶۱	۱۰۶۵	ساری
۲۳۰	۶۶۰	رضائیه
۵۵	۲۰۷۲	کرمان
۱۳۰	۱۹۴۶	گرماتشاه
۲۷	۹۶۶	بندرعباس
۱۲	۴۸۳۳	زاهدان
۶۲	۱۲۹۰	سندج
۲۳۱	۶۱۰	همدان
۹۷	۶۰۸	زنجان
۶	۱۹۶۶۶	یزد
۶۶	۴۶۹	بوشهر
۵	۶۲۰۰	شهرکرد
۲۰	۲۳۰۰	ایلام
۲۰	۱۵۰۰	سمنان
۱	۲۵۰۰	یاسوج

قهوه‌خانه‌های تهران^{۱۵}

چنانکه دیدیم در سال ۱۳۵۲ روی هم رفته ۱۹۰۴ قهوه‌خانه در محله‌های مختلف تهران دایر بوده که از این میان هفت قهوه‌خانه قدمت بیشتری داشته‌اند و زمان تأسیس آنها به ۱۰۰ تا ۱۵۰ سال پیش می‌رسد^{۱۶}. بررسی ما نشان می‌دهد که تا سال

جدول زیر توزیع فراوانی شهرهایی را که کمتر از ۲۰ قهوه‌خانه داشته‌اند به طور دقیقتر نشان می‌دهد:

تعداد قهوه‌خانه	فراوانی شهرها
	تعداد درصد
جمع	۳۶۶ ۱۰۰
قهوه‌خانه نداشته	۸ ۳
۱ - ۲	۶۶ ۲۴/۸۱
۳ - ۴	۵۲ ۱۹/۵۴
۵ - ۶	۴۶ ۱۷/۲۹
۷ - ۸	۲۹ ۱۰/۹۰
۹ - ۱۰	۱۶ ۶/۰۱
۱۱ - ۱۲	۲۱ ۷/۸۹
۱۳ - ۱۴	۸ ۳
۱۵ - ۱۶	۵ ۱/۸۲
۱۷ - ۱۸	۱۰ ۳/۷۵
۱۹ - ۲۰	۵ ۱/۸۲

قهوه‌خانه‌های مراکز استان‌ها و فرمانداری‌های کل: در شهرهای مرکزی استان‌ها^{۱۴} در سال ۱۳۵۲ پس از تهران شهرهای تبریز، مشهد و رضائیه دارای بیشترین قهوه‌خانه بوده‌اند و شهر یاسوج، مرکز فرمانداری کل بویراحمد و کهگیلویه با یک قهوه‌خانه در مرتبه آخر قرار داشته‌است.

در شهرهای مورد بررسی نسبت جمعیت به تعداد قهوه‌خانه از ۴۶۹ تا ۱۹۶۶۶ متغیر بوده - بوشهری‌ها بیشترین (یک قهوه‌خانه برای هر ۴۶۹ نفر) و یزدی‌ها کمترین (در برابر هر ۱۹۶۶۶ نفر یک قهوه‌خانه) تعداد قهوه‌خانه را داشته‌اند. این نسبت در شهرهای رضائیه، بندرعباس و زنجان کمتر از ۷۰۰ و در شهرهای تهران، کرمان، زاهدان، ایلام، یاسوج و شهرکرد از ۲۰۰۰ بالاتر بوده است.

فراوانی شهرها برحسب شماره قهوه‌خانه‌ها :

۲۰۹ نقطه شهری (۶۳/۱۴ درصد از مجموع) در سال ۱۳۵۲ دارای یک تا ۱۰ قهوه‌خانه بوده‌اند و ۴۹ شهر (۱۴/۸۰ درصد) ۱۱ تا ۲۰ قهوه‌خانه داشته‌اند. همچنین در میان شهرهایی که به پرسشنامه‌های ما پاسخ داده‌اند ۸ نقطه شهری در این سال قهوه‌خانه نداشته‌اند و تعداد قهوه‌خانه‌های ۱۱ شهر بیشتر از ۱۰۰ بوده است .
 در جدول بعد توزیع فراوانی نقاط شهری کشور را برحسب تعداد قهوه‌خانه در سال ۱۳۵۲ می‌بینید :

xalvat.com

فراوانی شهرها		تعداد قهوه‌خانه
تعداد	درصد	
۱۰۰+	۴۳۱	جمع
۲/۴۱	۸	قهوه‌خانه نداشته
۶۳/۱۴	۲۰۹	۱ - ۱۰
۱۴/۸۰	۴۹	۱۱ - ۲۰
۶/۰۴	۲۰	۲۱ - ۳۰
۳/۳۲	۱۱	۳۱ - ۴۰
۱/۲۰	۴	۴۱ - ۵۰
۱/۵۱	۵	۵۱ - ۶۰
۱/۵۱	۵	۶۱ - ۷۰
+/۹۰	۳	۷۱ - ۸۰
-/۹۰	۳	۸۱ - ۹۰
۰/۹۰	۳	۹۱ - ۱۰۰
۳/۳۲	۱۱	۱۰۱ و بیشتر

سالن‌های تئاتر (۱۳) ، موزه‌ها (۳۰) ، نگارخانه‌ها (۹) ، استادبوم‌های ورزشی (۲۳۶) ، سالن‌های ورزش (۲۸۹) ، باشگاه‌های ورزشی (۵۶۷) ، زمین‌های بسکتبال (۲۹۳) ، زمین‌های والیبال (۳۶۲۷) ، زمین‌های تنیس (۴۳۲) ، پیستهای دوومیدانی (۱۵۲) ، استخرها (۳۴۱) ، زمین‌های فوتبال چمن (۱۶۷) ، زمین‌های فوتبال خاکی (۴۹۶) ، پارک‌ها و بولوارهای نقاط شهری کشور (۳۴۵۶۹۶۹۴ مترمربع)* .

گسترش وسایل ارتباط جمعی عامل مهم دیگری در پیدایش اشکال جدید وقت گذرانی است. میزان تولید این وسایل روز به روز رو به فزونی است** .

در این مورد نیز می‌توان به ارقام استناد جست . در سال ۱۳۴۷ جمعاً ۶۱ فیلم سینمایی در ایران تولید و نمایش داده شده است . رقم مزبور در سال ۱۳۵۰ به ۷۵ و در سال ۵۱ به ۹۰ رسیده است . تعداد مراکز فرستنده رادیویی و تلویزیونی به ترتیب از ۱۵ و ۵ در سال ۱۳۴۷ به ۲۸ و ۲۶ در سال ۱۳۵۰ و ۳۶ و ۳۰ در سال ۱۳۵۲ افزایش یافته است^{۱۹} .

در اینجا می‌توان به نقش دولت در این زمینه نیز اشاره کرد . در سال‌های اخیر مراکز گوناگون فرهنگی و هنری ورزشی و سایر مؤسسات گذران اوقات فراغت اغلب با سرمایه‌گذاری دولت به وجود آمده است و انواع فعالیتهای اینگونه مراکز را سازمان‌های دولتی برنامه‌ریزی می‌کنند . مؤسسات وابسته به بخش خصوصی نیز بیش‌و کم از حمایت و کمک دولت برخوردارند و برنامه‌های آنها با نظارت دستگاههای دولتی تخلیم میگردد . بدون تردید خط مشی دولت در این زمینه در گرایش گروه‌های مختلف مردم به راههای تازه گذران اوقات فراغت و اشتغال فکری و ذهنی آنان سهم عمده‌ای دارد ، به ویژه آنکه وسایل ارتباط جمعی

از سوی دیگر ایجاد مراکز گوناگونی برای تفریح و سرگرمی راههای تازه‌ای را برای گذران اوقات فراغت پیش پا نهاده است . امروز ساعات فراغت مردان و زنان ، مخصوصاً در نقاط شهری ، در مراکز مانت سینماها ، کافه رستورانها ، پارک‌ها و ورزشگاه‌ها سپری می‌شود . آمارهایی که در دست داریم از توسعه روزافزون اینگونه مؤسسات حکایت دارند :

شماره کافه رستوران در کشور از ۹۷۳ در سال ۱۳۴۷ به ۱۰۴۴ در سال ۱۳۵۰ فزونی یافته و در همین مدت کافه قنادی از ۳۵۱ به ۳۷۱ ، کافه بیلبارد از ۳۸ به ۵۳ و کافه تریا از ۶ به ۲۳ رسیده است . همچنین در سال ۱۳۴۷ شماره اغذیه و نوشابه‌فروشی سر بسته ۳۲۰ ، اغذیه و آبجوفروشی سر بسته ۵۳ و اغذیه فروشی مطلق ۲۱۳ بوده ، اما در سال ۱۳۵۰ ارقام مزبور به ترتیب به ۳۵۲ و ۸۷ و ۴۲۱ افزایش یافته است . همچنین در مدت چهار سال مورد نظر عده کارکنان اماکن عمومی تهران از ۶۸۰۱ نفر به ۱۰۶۶۲ نفر رسید است^{۱۸} .

تعداد سینماهای کشور نیز سال به سال رو به فزونی است و اکنون در اکثر نقاط شهری کشور حداقل یک سینما وجود دارد . شماره سینماهای کشور از ۳۹۷ در سال ۱۳۴۷ به ۴۴۰ در سال ۱۳۵۰ رسیده است . در سال‌های مزبور تنها در تهران گنجایش سینماها از ۸۸۱۷۰ به ۹۹۲۷۸ و میزان استفاده از سینما از ۳۶،۲۹۹،۰۰۰ بار به ۴۰،۷۰۰،۰۰۰ بار فزونی یافته است^{۱۷} .

از تعداد مؤسسات جدید گذران اوقات فراغت در سال‌های گذشته اطلاع دقیقی در دست نیست ، اما می‌توانیم به تعداد آنها در سال ۱۳۵۱ نظری بیفکنیم :

خانه‌های فرهنگی شهری (۲۳) ، کاشی‌های جوانان (۸) ، خانه‌های جوانان (۸) ، مراکز رفاه کارگری (۱۰) ، خانه‌های پیشاهنگی (۸۴) ،

مؤثر (رادیو و تلویزیون) که امروز در بسیاری از خانه‌ها در شهر و روستا راه یافته ، در اختیار دولت است .

باید گفت که برنامه‌های دولت بیشتر متوجه گروه‌های سنی پایین است . توسعه کتابخانه‌های کودکان و نوجوانان ، ایجاد کاشخا و خانه‌های جوانان و خانه‌های فرهنگ شهری ، توجه به ورزش ، برپا کردن جشنواره‌ها و اردوها و برنامه‌هایی از این قبیل عموماً با سرمایه‌گذاری دولت و حمایت خاص آن در سالهای اخیر صورت گرفته است . در عین حال دولت از توجه به چگونگی اشتغال‌زایی و فکری گروه‌های سنی بالا نیز غافل نمانده است . ایجاد مراکزی از قبیل خانه‌های کارگری ، خانه‌های فرهنگ روستائی و حمایت از زورخانه‌داران و صاحبان نگارخانه‌ها ، برگزاری جشن‌ها و جشنواره‌های گوناگون ، انتشار کتاب و روزنامه و مجله مؤید این نظر است .

xalvat.com

۱۸ - مأخذ ارقام : دفاتر اداره اماکن عمومی شهربانی کل کشور .

✽ مأخذ ارقام : گزارش فعالیت‌های فرهنگی کشور در سال‌های ۱۳۵۰ و ۱۳۵۱ ، نشریه مرکز مطالعات و هم‌انگهی فرهنگی شورای عالی فرهنگ و هنر .

✽ درباره میزان استفاده از این وسایل مطالعات پراکنده‌ای صورت گرفته است . می‌توانید به تحقیقات مرکز سنجش افکار و تحقیقات اجتماعی سازمان رادیو تلویزیون ملی ایران و بررسی‌های مشابه رجوع کنید .

۱۹ - مأخذ ارقام : گزارش‌های فعالیت فرهنگی ایران ، نشریه سالانه مرکز مطالعات و هم‌انگهی فرهنگی شورای عالی فرهنگ و هنر .